

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

KİTAP İNCELEMESİ

***Asem Nauşabay Hekimoğlu, Rusya'nın Dış Politikası
I: ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya***

Muharrem EKŞİ

Doktora Adayı, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler
Bölümü

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Rusya'nın Dış Politikası I: ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya

Asem Nauşabay Hekimoğlu

Ankara, Vadi Yayınevi, 2007, 311 sayfa.,

ISBN 975-6768-87-7

Hazırlayan: Muharrem EKŞİ*

Yazarın Gazi Üniversitesi'nde sunduğu doktora tezinden hareketle hazırlanan bu kitap, yeni oluşmakta olan uluslararası dengeler bağlamında, Rusya Federasyonunun (RF) dünya sistemindeki yerini saptamak amacıyla, tarihsel arka plan ve iç-dış faktörlere dayanarak dış politika analizi yapmaktadır. Bu çerçevede yazar, Rusya'nın SSCB gibi yeniden bir süper güç olup olamayacağını sorgulamakta ve sonuç olarak; Rusya'nın oluşmakta olan çok kutuplu uluslararası sistemde güç merkezlerinden birinde lider konumunda bir güç olabileceği yargısına varmaktadır.

Önsöz, giriş ve sonuç bölümleri ile birlikte dört bölümden oluşan kitabın giriş bölümünde, uluslararası sistem teorileri hakkında klasik kuramcılar temelinde genel bilgi verilmekle yetinilmiştir. Birinci bölümde tarihsel perspektif çerçevesinde Rus tarihinin Çarlık ve Sovyet dönemleri, uluslararası sistem bağlamında ele alınmıştır. Bölümün sonunda SSCB'den RF'ye geçişe temel teşkil edecek olan Sovyet sisteminin çöküşü ve sonuçları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, yazar, Sovyet sisteminin çöküşünü; ideoloji, askeri ve sanayi yönetiminin birbirinden ayrı ve dikey olarak sıkı bir şekilde siyasi yönetime bağlı olması ve iktidarın da bütünüyle tek parti olan Komünist Partisinin elinde olduğu bu karmaşık devlet yapısına (s.58) ve orta sınıfın Sovyet hükümetine sırt çevirmesine (s.59) bağlamaktadır. Ayrıca, genel kanının tersine; ülkede uygulanan "*glasnost*" (açıklık) ve "*perestroyka*" (yeniden yapılanma) politikalarının ise sadece çöküşü hızlandırıcı faktörler (s.56) olduğu vurgulanmıştır. En önemli noktalardan biri Sovyet sisteminin çöküşünde en çok KGB ve Kızıl Ordunun zarar gördüğü ve itibarlarını yitirdiği (s.62) tezinin altının çizilmesidir. Nitekim bu kurumların tekrar eski itibarlı konumlarına gelebilmesi için Putin iktidarına kadar beklentileri gerekecektir.

İkinci bölümde Yeltsin, Putin dönemleri ve RF dış politikasına yön veren iç faktörler ele alınmıştır. Kontrollü siyasi sistem yapısı (seçilmiş monarşi) içinde siyasi parti ve akımlar, oligarşi, sivil toplum örgütleri ve kamuoyu negatif anlamda değerlendirilirken; ekonomi, enerji, petrol, gaz ve silah sanayisi unsurları

* Global Strateji Enstitüsü, Orta Asya ve Kafkasya Uzmanı; Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi. E-posta: meksi@politics.ankara.edu.tr.

pozitif anlamda devletin kalkınmasını sağlayan etkenler olarak analiz edilmiştir. Bu anlamda yazarın Yeltsin ve Putin dönemine dair savları karşılaştırmalı olarak şu şekilde belirtilebilir. Yeltsin döneminde “oligarşi diktatörlüğü” hâkim iken Putin iktidarında “kanun diktatörlüğü”nün geçerli olduğu (s.80) kıyaslaması yapılmıştır. Ayrıca Yeltsin zamanında ülkeyi kalkındırmanın yolu Batı’yı taklit etme olarak görülürken, Putin’in ülkenin kendine özgü yapısına vurgu yaptığına işaret edilmiştir (s.78). Yine Yeltsin’in dış politikada günü birlik taktik politikalar izlerken (s.74), Putin’in kısa, orta ve uzun vadelere ayrılmış doktriner dış politika izlediğinin altı çizilmiştir. Putin’in dış politikayı ekonomik kazanımlar (s.118) üzerine inşa etmesinin en önemli farklardan biri olduğu görülmektedir. Ayrıca, günümüz uluslararası ilişkilerini etkileyen ve hatta yönlendiren en önemli faktörlerden biri olan enerjinin Putin’in dış politikasında önemli yer teşkil ettiği belirtilmiştir. Özellikle de doğalgazın Rus dış politikasında, adeta bir silah gibi, çok etkili bir diplomatik araç olarak benimsendiği göze çarpmaktadır. Şu veciz cümle doğalgazın Rusya için önemini ve yerini en iyi şekilde ifade etmektedir: “Gazprom için iyi olan Rusya için de iyidir” (s.120). Diğer taraftan Yeltsin döneminin en önemli problematiklerinden birinin ülkenin yeni bir devlet misyonu arayışı içinde olması, yani bir anlamda kimlik arayışının (s.74) devam etmesi olduğuna dikkat çekilmiştir. Aynı şekilde, uluslararası ilişkiler literatüründe dış politikada yön-eylem sorunu olarak nitelendirilen RF’nin bir dış politika arayışı (s.63) içinde olduğu yargısına varılmıştır. Nitekim Putin döneminde ülkede milliyetçilik akımının da canlanmasıyla dış politikada Avrasyacılık ideolojisinin benimsendiği değerlendirildiği yazarın argümanını desteklemektedir.

Üçüncü bölümde RF dış politikasının değişimleri, açılımları ve uluslararası politikada ülkenin diğer aktörlerle ilişkileri irdelenmiştir. Öncelikle 1993 tarihinden itibaren RF dış politikasının “yakın çevre” doktrini çerçevesinde değiştiğinin ve post-Sovyet sınırlarında nüfuz elde etmenin dış politikada öncelikli olarak belirlendiğinin (s.136) altı çizilmiştir. Bu politika açılımının RF’nin bir dünya gücü olma isteğinden vazgeçmediğine (s.140) işaret ettiği vurgulanmıştır. RF’nin Orta Asya devletleriyle ilişkilerine de değinen yazar, Orta Asya devletleri arasında Kazakistan’ın Rusya için ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu ve RF’nin Kazakistan’ı güvenilir ortağı olarak gördüğünü (s.143) ifade etmektedir. Ancak Kazakistan ve aynı şekilde Türkmenistan için aslında problemin bu ilişki biçiminden kaynaklandığı, yani enerji nakil hatları bakımından Rusya’ya bağımlı olduğu bir paradoks durumunun altı çizilmiştir. Tacikistan ve Kırgızistan’ın da jeopolitik ve ekonomik durumlarının kendilerinin Rusya’ya bağımlı olma paradoksunun (s.153,161) altı çizilmiştir.

RF’nin Kafkasya politikasının Genelkurmay’ın belirlediği askeri-güvenlik ve jeo-stratejik konsept doğrultusunda geliştirildiği ve buna göre, bölgede RF’nin hâkim güç olmasının, Kafkas ülkelerinin birbirleriyle çatıştırmak, çatışmadıkları

durumunda ise içlerindeki etnik grupları çatıştırarak bölgeye arabulucu rolünde geri dönmekten (s.163) geldiği tezi ifade edilmiştir. Baltık Cumhuriyetlerinin AB'nin genişlemesiyle RF'nin yakın komşuları haline gelmelerinin RF'nin bu stratejik bölgeden çekilmesi demek olduğu ve bunun hazmedilemeyecek (s.186) bir kayıp olduğu ileri sürülmüştür. AB-Rusya ilişkileri, zaman zaman farklılıklar gösteren ve bölgesel kurumsal örgütler (AB, AGIT, NATO) aracılığıyla gelişen (s.213) çok kapsamlı bir yapı şeklinde tanımlanmıştır. 1994 tarihinde imzalanan "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması"nın AB-Rusya işbirliğine temel teşkil ettiği ve Rusya için AB ilişkilerinin ABD ile karşılaştırıldığında daha öncelikli olduğu (s.215) ileri sürülmüştür. En önemli nokta ise, AB'nin Doğu Avrupa genişlemesinin, Doğu'nun Batı'ya yayılması (s.217) olarak ifade edilmesidir. Ancak bundan tam olarak ne kast edildiği açıklanmamıştır. Muhtemelen AB'nin bu devletleri içine almasından çok, bunların Birliğe girme çabaları düşünülmüş olabilir. NATO'nun Rusya, AB ve ABD ilişkilerinde önemli bir yer teşkil ettiği, ancak bu noktada RF'nin çekincesinin ABD ve NATO'nun Rus çıkarlarını dikkate almaması ve ABD'nin tek taraflı hegemonya kurmak istemesi (s.223) olduğu vurgulanmıştır. Buradaki düğüm noktasının Rusya'nın Avrupa güvenliği ve uluslararası sistemdeki statüsünün belirsizliği (s.224) olduğu tezi ileri sürülmüştür. Yazarın bu argümanının henüz Soğuk Savaş sonrası sistemin belli olmadığı veya oluşmakta olduğu ve NATO'nun küresel ölçekte geçirdiği evrimsel dönüşümü algılayamamasının bir ürünü olduğu söylenebilir.

Rusya-ABD ilişkilerinin genel olarak inişli-çıkışlı bir seyir takip ettiği anlaşılmaktadır. Rusya'nın ABD ilişkilerinden beklentisi, Rus Dışişleri Bakanı İvan İvanov'un demecinde de belirttiği üzere, uluslararası arenada iki gücün ortaklaşa birlikte hareket etmesi ve küresel istikrarın buna bağlı olduğudur (s.227). Ancak yazarın bu argümanına karşı ABD'nin küresel hegemonyasını kurma niyetinde olduğu ve bu anlamda Rusya'ya ihtiyacı bulunmadığı belirtilmeli; özellikle *neo-con* Bush yönetiminin 2001 Afganistan ve 2003 Irak askeri müdahaleleriyle (*hard power*) realpolitığe dönük tek başına ve tek taraflı bir ABD hegemonyası kurmaya meyilli politik bir çizgi edindiği eklenmelidir. NATO genişlemesi ve 11 Eylül olayları akabinde ABD ve Rusya'nın uluslararası terörizme ortak mücadele yaklaşmasının kısa dönemli olduğu, ABD-Rusya ittifakının gerçekte mümkün olamayacağı (s.235) iddia edilmektedir. Bu nedenle, RF'nin dış politikasında ABD yerine AB'ye öncelik verdiği ve çok yönlü bir dış politika izlemeyi tercih ettiği (s. 235) vurgulanmıştır. RF-Çin ilişkilerine değinen yazar, ABD hegemonyasına karşı Rusya-Çin yaklaşmasının gerçekleştiğini (s.237) ifade etmiştir. Bununla birlikte, RF-Çin yaklaşması konusunda iki gücün -mahkûmun ikilemi paradigmasındaki gibi- rekabetten kaçınarak işbirliğini tercih ettikleri eklenmeli ve bu anlamda iki ülke ilişkileri *zorunlu stratejik işbirliği* şeklinde tanımlanmalıdır. RF-Hindistan ilişkilerinin stratejik ortaklık (s.251) çerçevesinde belirlendi-

ğini vurgulayan yazarın, temelde Rusya'nın Çin'e karşı Hindistan'ı bir denge unsuru olarak algıladığı parametreyi dikkate alması gerekmektedir. Nitekim RF, Çin ve Hindistan üçgeni ilişkilerine stratejik ortaklık boyutu çerçevesinde (s.251) değinen yazarın, bu ülkelerin çıkarlarının çatıştığını ve bu nedenle bu ilişkilerin ileri boyuta taşınmasının realpolitik olmadığını da eklemesi gerekmektedir.

Dördüncü bölümde küreselleşme çerçevesinde oluşmakta olan yeni uluslararası sistemde Rusya'nın yeni jeopolitiği irdelenmiştir. Ayrıca, Rus siyasi elitinin dünya görüşünü ve RF dış politikasını etkileyen ve yönlendiren düşünsel arka plan verilmektedir. Bu bağlamda, SSCB'nin yıkılmasıyla Rusya'nın yeni *jeopolitik özdeşlik arayışına* yöneldiği vurgulanarak, bu noktada ülke içinde tartışılan farklı ideoloji ve fikir akımları ele alınmıştır. Batıcılar veya Atlantikçiler ideolojisinin 1991–1993 tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Yeltsin, Başbakan İgor Gaydar ve Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev ekibinin işbaşında olduğu dönemde etkili olduğu dile getirilmiştir. Temel varsayımları; RF'nin Batılı bir devlet olduğu, RF'nin kalkınmasının AB'ye entegre olmasıyla mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Bu minvalde, Batılı kurumlarla (AB, NATO) hızla bütünleşmeyi, çatışmacı dış politika tarzından vazgeçilmesini, Batı ile SSCB arasındaki tarihsel çekişmenin temelde Bolşevik ideolojisinin bir ürünü olduğunu, ideolojiden arınarak demokratikleşme ve Batılılaşma politikasının izlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. (s.254). Ancak tarihsel tecrübe eksikliği, Batıcılığın romantik şekilde algılanması ve Batı'dan beklenen desteğin gerçekleşmemesinin neden olduğu hayal kırıklığının bu akımın etkisini kaybetmesine yol açtığı (s.255–6) vurgulanmıştır. Yüce Rus İmparatorluğu ideolojisinin temel parametreleri; Batı ile Rusya'nın dost olmayacağı, ülkenin kendi iç dinamiklerine dönmesi gerektiği ve *güçlü hükümet esasının* belirlenmesi olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda demokrasi, serbest pazar ekonomisine geçişi ve silahsızlanmayı reddeder. Referanslarını SSCB'nin yıkılmasıyla onun mirasçısı olan RF'nin Batı'dan medet uman onur kırıcı bir konuma düşmesinden aldığı belirtilmiştir (s.259). Bu ideolojinin Soğuk Savaş mantığını yansıttığı değerlendirilmesinin (s.258) son derece yerinde olduğu söylenebilir.

Jeopolitik özdeşlik arayışı kapsamında gündeme gelen Avrasyacılar ideolojisini ortaya atan ve geliştiren fikir babalarının 19.yüzyılın sonlarında Rus jeopolitikçiler (Trubetskoy, Danilevski, Avrasyacılığın Engeles'i Savitski, Karsavin, İlin, Vernardski, Gumilov, Alekseyev) olduğu ifade edilmiştir. Günümüzdekiler ise Gadjiyev, Nartov, Tihonravova, Mihailov, Poznyalov, Utkin, Dugin vb. şeklinde sıralanmıştır. Bu ekolün Batı jeopolitikasının iki yönünden (*Heartland, Sealand*) bağımsız olarak Avrasya jeopolitiği, kültürel, etnik, ideolojik, tarihsel ve siyasi kavramlar temelinde geliştiğinin (s.260) altı çizilmiştir. Avrasyacılık akımının temel varsayımlarının; "Büyük Güç Merkezi" statüsünün yeniden kazanılması ve

Batı-Asya sentezi olduğu, Avrupa ve Asya ülkeleri arasında köprü fonksiyonu gördüğü, Batı ile Asya arasındaki işbirliğinde ağırlığın Asya yönüne verilmesi gerektiği (Şangay İşbirliği Örgütü örneği), kendine özgü modernleşme, Avrasya bütünlüğü (RF'nin Avrasya'nın birleştiricisi olduğu) içinde “yakın çevre” ve “yakın komşu” ile yakın işbirliği, Dünya tarihindeki Avrupa merkezci vurgusunun reddedilmesi ve Avrasya'nın tarihsel derinliği (s.263-4) şeklinde tanımlanmıştır. Bu ekolün en önemli zaaf noktasının ise, realist durumdan uzaklaşılması, yani söylem (hedef) ile pratik (sonuç, kabiliyet) arasında gerçekleştirilebilirlik bakımından orantısızlık olduğu belirtilmiştir. Atlantikçiliğe karşı durabilmenin şartı olarak düşünülen Avrasyacılık akımı 1993-2001 tarihleri arası dönemde etkili olduğu söylene de, bugün hala belli bir derece etkili olduğu ifade edilebilir.

RF dış politika ikilemi başlığı altında yazar, aslında uluslararası ilişkiler literatüründe yön-eylem problematiğine dikkat çekmektedir. Bu anlamda Rusya'nın ABD-AB ve Batı-Asya ikilemi üzerinde durmaktadır. Buna göre, RF dış politika önceliğinin, siyasi ve askeri açıdan güçlü ABD'ye mi, yoksa ekonomik yönden güçlü AB'ye mi verileceği noktasında bir paradokstan bahsedilir. Ayrıca, Rusya'nın Batı ile mi, yoksa Avrasya bütünlüğü kapsamında Asya ile mi işbirliğine ağırlık vermesi gerektiğinin muğlak olduğu ileri sürülmektedir (s.284).

Rusya'nın bu durumda amaçladığı güç merkezlerinden birinde lider olacağı zamana kadar çok yönlü ve dengeli dış politika stratejisi izlemeyi tercih ettiği ifade edilmiştir. Bunun için askeri gücü artırmak (Putin dönemi askeri modernizasyon hamlesi), ekonomik kalkınmayı sağlamak (Putin dönemi enerji faktörü), uluslar arası örgütlerde (BM, NATO, AB, ŞİÖ, G-8, APEC gibi) dünya devleti statüsünü pekiştirmek, eski Sovyet ülkelerini Moskova merkezli yapılara (BDT, KGÖA, ŞİÖ) bağlanmasını sağlamak gibi hedeflerin öngörüldüğü (s.289) belirtilmiştir. Bu bağlamda, Putin dönemine bakıldığında ise bu hedeflerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç bölümünde KGB kökenli Putin'in federasyonun yetkilerini kısırak ve oligarkların devlet üzerindeki etki gücünü kıarak merkezi otoritenin rolünü artırdığı vurgulanmıştır (s.296). Dış politikanın da bir anlamda ekonomik ve enerji temelli ticarileştirildiğinin altı çizilmiştir. Bununla birlikte, dış politika da geleneksel etki alanlarında yakın çevre doktrini bağlamında nüfuz sahibi olma politikasının izlenmeye çalışıldığı, ancak yakın çevre politikasının istenilen tarzda gelişmediği ifade edilmiştir. Buna karşı genel olarak, Putin'le beraber Rusya'nın uluslararası arenada imajının yükseldiği, aynı zamanda devlet içinde yönetime karşı halk desteğinin arttığı vurgulanmıştır. Diğer taraftan, RF'nin 1990'lı yıllardan itibaren Batı ile ilişkilerinde artık önceliğin ABD değil, AB olduğu (s.298) ileri sürülmüştür. Kısaca, Rusya'nın SSCB gibi bir süper güç olamayacağı, fakat mevcut potansiyelleri ve iyi yönetim ile büyük bir devlet olacağı ve oluşacağı düşünülen güç merkezlerinden birinde lider olacağı öngörülmektedir.

20. yüzyıldan 21.yüzyıla doğru Rus dış politikası, tarihsel süreç içinde iç ve dış faktörler bağlamında değerlendirilerek geleceğe projeksiyon tutulmakta ve bir anlamda RF dış politikasının çeşitli açılardan resmi çizilmektedir. Dolayısıyla, uluslararası politikada Rus dış politikası çalışanlar için iyi bir çalışma sunulmuştur. Özellikle Rusça bilmeyenler için eserin değeri ve farklılığı, çalışmanın Rusça birinci elden literatüre dayanmış olmasıdır. Eserin akıcı ve sade dili, kitabın geniş bir okuyucu kitlesine, yani hem akademik camiaya, üniversite öğrencilerine hem de genel okuyucu kitlesine hitap etmesini sağlamaktadır. Bu nedenle, kitabın kütüphanelerde yer alması gereken bir eser olduğu söylenebilir.